

Két nagy kifogást emelhetni azonban műve ellen. Az egyik a hazafias iskolai ünepélyek elleni gyűlöletét éri. Ezt az író szociáldemokrata álláspontja involválja, de megokolni nem tudja, nem is igyekszik.

Ép így kihívja a kritikát a «keresztény neveléssel» szemben elfoglalt álláspontja, melyet művébe becsempészett, hiszen a keresztény nevelésnek semmi köze sincs a regény egyes mozzanataival. Schrödert személyes differenciák buktatják meg. A gyermekpalántákat erősgyökerű fákká úgy is nevelhetni, hogy koronájukat az ég felé terjesszék ki. A vallás, a hazafiság, a monarchikus érzés, a politikai okosság nem tekinthetők ollóknak, melyek e fákat megnyirbálják. A nevelés rendszere tényleg hazug, ha a természetes érzéseket bűnnek és az álszenteskedést erénynek deklarálja. De ezt mint a keresztény nevelés rendszerét és ideálját beállítani a szerzőnek sem sikerül, őszinteség és önzetlenség minden nemes pädagogiának, a kereszténynek és a Schröderének is a jelszava. Az meg épen nem a «keresztény pädagogia» hibája, hogy tilalmakat bocsát ki, amivel az író felfogása szerint az ifjúságot a tilalmak áthágására ingerli.

Fegyelemnek, szigornak lenni kell! Mindenképen megszívlelendő ma is Comenius mondása: Az iskola fegyelem nélkül olyan, mint egy malom víz nélkül.

Dr. Harmos Sándor.

★

Alfred Ziechner: Herbart's Ästhetik. Leipzig, 1908. 189. l.

A szerző először megrajzolja azt a környezetet, melyből Herbart eszthetikai világnézete sarjadt s melybe Herbartot bele kell állítani, hogy gondolatait igazán megérthessük és történeti szempontból méltathassuk. A szerző fölfejtí azokat a szálakat, melyek Herbart filozófiáját összekötik a XVIII. század második felének nagy szellemi áramlataival. A régi intellektuális és spekulatív szellemet ugyanis más kezdi felváltani, mely szabadulni akar az addig uralkodott racionalizmus békéitől s azt hirdeti, hogy a szépet csak megérzés útján lehet átélni. Herbartban megvolt az a képesség, hogy eszthetikailag tudjon érezni. Hivatva volt rá, hogy őszinte hévvel eszthetikai kérdések tanulmányozására szentelje magát, mert benső viszonyban állott a művészetekkel. Nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is foglalkozott velük. Már gyermekkorában kitűnt nem mindennapi zenei tehetsége. Szülei hegedűre, cellóra, hárfára és zongorára taníttatták. De fölülemelkedett a szép élvezetének, az eszthetikai képzettségnek átlagos mértékén, mert a művészi alkotással is megpróbálkozott. A zene és költészet terén nem csekély művészi kifejezőképességgel

rendelkezett. Kisebb dalokat szerzett és költői hajlam is lakozott benne. Egy pár költeményt írt s a filozófiának költői előadását tervezte. Herbart nem volt csupán gondolkodó filozófus, mint Kant, hanem esztetikailag fogékony, eszthetikai szükségleteket érző művészlélek. Két lélek lakozott benne. Az egyik az érző lélek, mely ellenállhatatlan erővel vonzódott a szép felé; a másik az elmélkedő, spekulatív lélek, a tépelődő elmélkedés, mely folyton általános, objektív igazságokat keresett.

Herbart filozófiai rendszerében az eszthetika, mint értékelő tudomány, élesen különvlik a metafizikától és — legalább forma szerint — a pszichológiától, melyek tényekkel foglalkoznak. Szerinte az eszthetika az értékfogalmak logikai földolgozásának tudománya. Az általános esztetikának egyik, még pedig legfenségesebb ága az erkölctan, melynek tárgya az emberi akarat értékelése. A többi ágakat, melyek a színekkel, hangokkal, gondolatokkal, alakokkal foglalkoznak, a szűkebb értelemben vett eszthetika név alá foglalja Herbart. Az esztetikáról általában vallott nézetei világosan bizonyítják a spekulációhoz való vonzódását s azt a törekvését, hogy a tényekből függetlenítse gondolkodását. Szerinte az esztetikának, mint eseményekkel foglalkozó tudománynak, nem szabad a tapasztalásból kiindulnia, hanem tisztán elméleti úton kell fölépítenie fogalmainak rendszerét. Herbartnak az empirizmustól való idegenkedése érzésben olyan erős, hogy Ziechner megokoltnak látja annak a kérdésnek fölvetését, nem esett volna-e Herbart az absztrakt formalismus hibájába, ha behatóan és rendszeresen kidolgozta volna esztetikáját.

Herbart két nagy föladatot tűz az eszthetika elé. Az általános esztetikának föl kell állítania az értékeléssel kapcsolatos legáltalánosabb formákat és viszonylatokat, vizsgálnia kell az esztetikai ítéletet, a tetszést általában. A második föladattal, az egyes műalkotások esztetikai értékével, tetszésével a különböző műelméletek foglalkoznak. Eszerint az eszthetika következőképen tagolódik: az általános, vagyis tágabb értelemben vett eszthetika eredményeire támaszkodik az alkalmazott eszthetika, azaz a különféle műelméletek, melyek az erkölctanon kívül a szépművészetekre vonatkozó műelméletet is magukban foglalják. Mai általános nyelvhasználat szerint csak az utóbbit szoktuk esztetikának nevezni, Herbart rendszerében pedig az eszthetika tág nemfogalom, melynek alája van rendelve az ethika, mint fajfogalom.

Ma már széltségben vallják Herbartnak a szép közművelődési értékére vonatkozó nézeteit. A művészet nemcsak megszépíti, hanem átfinomítja, megneemesbíti az életet. A művészi szép, mint a nemes

esztetikai élvezetnek közös forrása, valóságos társadalmi kapocs, mely szorosabban összeköti egymással az embereket. Schillernél is megvan ez a gondolat az esztetikai nevelésről szóló 27. levelében.

Azt is meggyőződéssel hirdeti Herbart, hogy közvetve etikailag ható erő rejlik a művészettel való érintkezésben. A művészetnek ugyan nem kell közvetlenül valami erkölcsi célt kitűznie, ez nem is egyezik meg a művészetnek igazi lényegével, de közvetve, anélkül, hogy célzatosan erre törekednék, a maga egészében mégis nemesítőleg hat s ez adja meg a művészetnek nagy társadalmi fontosságát. Herbart véleménye szerint az egyes műalkotásoknak még közvetve sem kell az erkölcs szolgálatában állaniok, de a művészet egészének erkölcsi föladata van. Célja ugyan nem az erkölcs, de a maga külön útjain s hatásának sajátos eszközeivel mégis résztvesz a legnemesebb és legeszményibb közművelődési törekvésben: az emberiségnek ethizálásában. Így kapcsolódik össze Herbart gondolatvilágában a művészet és erkölcs, esztetika és ethika. Herbart a szépet és jót, az esztetikai és erkölcsi értéket közös lélektani forrásból, a tetszést kifejező ítéletből származtatja, tehát esztetikai etikát állít föl.

Ami pedig a pädagógiát illeti, ezt úgy fogja föl Herbart, mint esztetikai rendszerének egyik tagját, mint olyan műelméletet (*Kunstlehre*), mely a Herbart-féle általános esztetikának az akarati viszonyokra vonatkozó részén épül föl s az erkölcsiség műalkotását akarja létrehozni. Ennélfogva a pädagogia esztetikai alapon áll és ethikai céljai vannak. Az ethikának s a pädagogiának tárgya egyaránt az ember, közös a kiindulópontjuk: a Herbart-féle öt praktikus idea s ugyanaz a céljuk is: útmutatásokkal akarnak szolgálni arra nézve, hogyan lehet anyagukból, az emberből, tetszetős erkölcsi műalkotást formálni.

Az az állítás, hogy Herbart az ethikai pädagógiát is esztetikailag fogja föl, kevésbé igaz az *Umriss*ről, mely a pädagógiát az erkölcsstan egyik ágaként jelöli meg. De Herbartnak többi pädagogiai tartalmú műve mind igazolja a fentebbi állítás helyességét.

A pädagogiának esztetikai-ethikai megalapozása szükségessé teszi, hogy a nevelő-oktatás olyan tananyaggal operáljon, mely emberi viszonyokat, azaz konkrét akarati viszonyokat tükröztet. Ez a magyarázata annak, hogy Herbart-féle pädagogia olyan nagyra becsül mindent, ami emberi és társadalmi vonatkozást rejt magában s legkitünőbb nevelő eszközeinek tekinti a humaniorákat és történeti tárgyakat. Esztetikai-ethikai okokból jut a történet oly előkelő helyhez. Mellette nevezetes szerepet játszik a költészet is, nem pusztán szépségértékénél fogva, hanem esztetikai-ethikai tartalma miatt. Különös becsét tulajdonít Herbart a görög irodalomnak, mert ez szc-

rinte leginkább megfelel annak a követelménynek, hogy a költészet emberi viszonyokat ábrázoljon szemléletes módon és érzelemkeltő formában. Herbart tekintete mindig emberi viszonyokra van irányítva. Ahol ezek plasztikus formában és költőileg, tehát erőteljesen vannak kifejezve, ott Herbart kitűnő nevelőeszközöket talál. Ezzel egyszersmind élesen ki van domborítva a társadalmi vonatkozásoknak nagy nevelő értéke. Nyilvánvaló ebből, hogy Herbart pädagogiája nemcsak individuális, hanem szociális jellegű is s így vissza kell utasítani azt a vádat, mellyel Natorp és mások illették Herbartot, mintha az ő pädagogiája kizárólag individuális volna.

Az esztétikának és pädagogiának szoros összefűzéséből következik, hogy Herbart fölfogása szerint az esztetika alapfogalmai a pädagogiában is alapfogalmak. Ilyenek például a szemléletesség, az érzélem megbecsülése, az önkéntelen figyelem, az öntevékenység elve, mely utóbbi az esztetikára nézve abban nyilvánul, hogy az esztetikai ítéleteket nem úgy kell fölfogni, mint tényeket, melyekre hivatkozunk, hanem azoknak belőlünk kell fakadniuk.

Herbart pädagogiájában tudvalevőleg igen fontos szerepet játszik a sokoldalú érdeklődés. Ennek fölkeltése a nevelő-oktatásnak közvetlen célja. Herbart kifejezetten kívánja, hogy az érdeklődésnek őáltala fölvett mind a hat fajtáját valamennyi nevelő-iskolában ápolni kell s a többi közt mindig rá kell mutatni a világban található szépre. Álláspontja egészen jogos és helyes. Nem akar ő mindenáron egyformásítani, nem téveszti szem elől az egyéniség elvét, tudja, hogy a velük született hajlamnál fogva némelyeknek egyik, másoknak másik irányban élénkebb az érdeklődése, kell azonban lenni egy közös alapnak, melyen egyformán otthonos mindenki s melyből aztán a speciális érdeklődések kinőhetnek. Ennek a mindenki számára szükséges közös alapnak fontos alkotórésze az esztetikai érdeklődés is. Hogy miképen kell ezt a nevelő-oktatásban ápolni, arra nézve igen szűkszavúak Herbart nyilatkozatai s az idevágó néhány mondat kifejezései is olyan homályosak, hogy azokból csak vérmes fantáziával lehet mindenféle elméleteket kihámozni. Külön órákat a szép kultuszának ápolására úgy látszik, nem kíván Herbart. Utal a rajzra, énekekre és irodalomra. A többi tárgynak alkalomadtán kell az esztetikai mozzanatokot észrevenni és értékesíteni. Az esztetikai nevelés anyagával keveset foglalkozik Herbart, annál nagyobb gondot fordít az esztetikai érzés lelki állapotára, melyet mesterien tud elemezni. Azonban mindig szem előtt kell tartani, hogy Herbart gyakran nem fejt ki teljesen gondolatait, csak épen céloz rájuk. Ezért csupán túlzott szigorúsággal lehetne például egyoldalúságot látni abban, hogy az esztetikai hatások forrásai közt a természeti szépet nem említi.

Egészen véve azt lehet mondani, hogy az eszthetikai nevelésben Herbart nem annyira a szépnak gyönyörködtető és fölemelő hatására veti a fősúlyt, hanem arra, hogy a gyermek tisztában legyen a szépnak lényegével, világosan fölismerje, mondjuk, azokat az eszthetikai elemeket, melyek valamely drámát műalkotássá tesznek s jártasságot szerezzen egyszerűbb művészi készségekben (rajzolás). Ennek a célnak elérésére eszközökül ajánlja a szemléltetést, a képzelet fejlesztését s a művészi készségek gyakorlását.

Az utóbbi évtizedekben mindinkább erősödik az a pädagogiai mozgalom, mely az értelem kizárólagos művelésével szemben az érzelem számára is jogokat követel a nevelésben és be akarja vinni a művészetet az iskolába. Ez a mozgalom folytonos szemrehányásokkal illeti a Herbart-féle pädagogiát. Pedig Herbartot nem lehet felelőssé tenni azért, ha hívei és tanítványai nem vették eléggé tekintetbe mesterüknek éppen az eszthetikai érdeklődésre vonatkozó nézeteit s nem merítették ösztönzést belőlük, hanem minden figyelmüket Herbartnak olyan eszméire irányították, melyekre ez a jeles gondolkodó nem is helyezett különösebb nyomatékot. Ilyen másodrendű dolog például a művelődéstörténeti fokozatok elmélete, melyet Herbart egészen más értelemben fogott föl, mint követői. Egyes Herbartianusok tanaiban lehet és van is egyoldalúság, de a szép, mint érzelmeképző elem, nem hiányzik Herbart pädagogiai rendszeréből.

Ez a szerző fejtegetéseinek végeredménye. A műnek főérdeme abban áll, hogy Herbart eszthetikai életfölfogását nem idevágó töredékes és elszigetelt gondolatokból rajzolja meg, hanem egész gondolkodásából magyarázza.

Dr. Nagy József.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

Modern latin nyelvtani oktatás. A *Pädagogisches Archiv* januári számában *Heinrich Werner* tartalmaz értekezésben fejti ki, hogyan szabadulhat meg a latin nyelvtan tanítása hagyományos formalizmusától a modern tudományos nyelvkutatás fontos eredményeinek felhasználásával. Ezek az eredmények a tanításban nemcsak felhasználhatók, de egyenesen szükségesek is ahhoz, hogy a tanítók örömmel mélyedhessenek bele e tárgy tanulásába és így alaposabb, maradandóbb ismeretekhez jussanak. Ilyen fontos fejezete a nyelvtudománynak a hangok története, amelynek sok ténye élénkítheti a tanítást és könnyítheti meg a szóalakok megértését, evvel az-